

UDK 811.163.42'367.626"15/16"
245:821.163.42 Kašić, B.
245:821.163.42 Marulić, M.
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 15. VII. 2009.
Prihvaćen za tisak 17. XII. 2009.

Marijana Horvat, Sanja Perić Gavrančić
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Zagreb, Ulica Republike Austrije 16
mhorvat@ihjj.hr
speric@ihjj.hr

SINTAKTIČKA SVOJSTVA ZAMJENICA U MARULIĆEVU I KAŠIĆEVU PRIJEVODU *DE IMITATIONE CHRISTI*

U radu se analizira latinski sintaktički utjecaj pri uporabi zamjenica u Marulićevu i Kašićevu prijevodu popularnoga srednjovjekovnog djela *De imitatione Christi*. Istražuju se ova sintaktička svojstva zamjenica: izricanje pripadanja 3. licu s pomoću genitiva ličnih zamjenica za 3. lice, uporaba posvojne zamjenice za 1. i 2. lice u odnosu na povratno-posvojnu zamjenicu *svoj*, uporaba povratno-posvojne zamjenice *svoj* u odnosu na posvojne za 3. lice, uporaba lične zamjenice za 1. i 2. lice u odnosu na povratnu zamjenicu, uporaba odnosnih zamjenica na početku rečenice te množina srednjega roda pokaznih, relativne (*koji*) i neodređenih (*sav, svaki*) zamjenica u značenju jednine. Na temelju promatranih kategorija autorice nastoje utvrditi sličnosti i razlike tih dvaju prozних prijevodnih tekstova te objasniti prevoditeljski postupak.

I. Uvod

De imitatione Christi bio je veoma omiljen tekst srednjovjekovne asketske mistike, a poslije *Biblije* najviše prevedeno djelo na svijetu. Prema do sada sređenim bibliografskim podacima do danas je registrirano – uz 700 starih (kulturno značajnih) prijepisa i prijevoda – preko 4000 izdanja na raznim jezicima, od izvornoga latinskoga, preko svih jezika kršćanskoga svijeta, do arapskoga, turskoga, sijamskoga, japanskoga, kineskoga...¹ Djelo je u svojem latinskom originalu prvi put tiskano u Augsburgu između 1470. i 1472. godine.

¹ *Usp.* Kulundžić 1989: 5.

Autor djela ne može se sa sigurnošću utvrditi, a danas se najčešće pripisu-je Tomi Hämmerkenu (1380. – 1471.), rođenomu u njemačkom mjestu Kem-penu (otuda Toma Kempenac ili Toma Kempenski). Osim Hämmerkenu autor-stvo se pripisivalo i Ivanu Gersenu (Gersonu), i to najčešće u francuskim i ta-lijanskim rukopisima.

U Hrvatsku je tekst došao iz dvaju smjerova: iz Italije i iz Njemačke. Točan broj hrvatskih prijevoda *Imitacije* (bilo rukopisnih, bilo tiskanih) ne možemo pouzdano reći, no sigurno je da je Marko Marulić njezin prvi prevoditelj na hr-vatski jezik (prijevod je dovršen 20. lipnja 1500. godine).² Time se djelo veoma rano pojavilo u Hrvata, a da je bilo objavljeno tiskom, imali bismo prvo izdanje na jeziku jednoga malog europskog naroda.³ Sâm Marulić naveo je da prevodi *knjige Ivana Gersena, kancelira pariškoga* jer se na prvoj stranici nalazi naslov: *Počinjju knjige Ivana Gersena kancelira pariškoga Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*.⁴ Od Marulićeva prijevoda tekst se u prije-vodima na hrvatski jezik povremeno pojavljivao gotovo pola tisućljeća.⁵

² Nije sačuvan autograf Marulićeva *Naslidovan'ja* nego je poznat iz dvaju prijepisa. Tzv. *Londonski rukopis* sadrži prijepis prijepisa samo prve trećine Marulićeva prijevoda, dok je prijepis cjelovitoga teksta poznat pod nazivom *Zadarski rukopis*, na čijem je predlošku *Naslidovan'je* prvi put objavljeno 1989. godine, i to u dvama neovisnim izdanjima: jedno je izdanje priredio Milan Moguš, a drugo su pripremili Zvonimir Kulundžić i Julije Derossi.

O sudbini Marulićeva *Naslidovan'ja* v. u Horvat 2005: 20–22.

³ Dotada su djelo tiskali samo Nijemci, Francuzi, Talijani, Španjolci i Portugalci (Kulundžić 1989: 5–6). Kulundžić opširno objašnjava i dokazuje da je Marulićevo *Naslidovan'je* bilo priređeno za tisak ubrzo nakon što je dovršeno te zaključuje da do objavljivanja nije došlo: „Sve do sada poznate nam činjenice i okolnosti govore nam da Marulićev prijevod djela ‘De imitatione Christi’ nije bio tiskan, iako je to, kako iz citirane dokumentacije proizlazi, bila stalna briga i njega samoga i njegova tiskara i izdavača Franje iz Lucce, pa čak i nekih prijatelja. Taj se zaključak nameće i na temelju svjedočanstva što nam ga je ostavio Marulićev prijatelj, kanonik Toma Niger“ (Kulundžić 1989: 18).

⁴ Zasada je pitanje izvornika iz kojega je Marulić prevodio još uvijek neriješeno. Julije Derossi utvrdio je da postojeća kritička izdanja *De imitatione Christi* priređena prema najstarijim izdanjima ili Kempenčevu autografu iz 1441. godine nisu u potpunosti pouzdana, jer se Marulićev prijevod na nekim mjestima ne poklapa s tekstem u kritičkim latinskim izdanjima. Prema Derossijevu istraživanju tekst inkunabule *De imitatione Christi* autora Ivana Gersona u Knjižnici Male braće u Dubrovniku ima sve one dijelove što ih je Marulić preveo, a koji ne postoje u ostalim latinskim izdanjima. Prema njegovu mišljenju to bi trebao biti putokaz za utvrđivanje latinskoga izdanja s kojega je Marulić prevodio. *Usp.* Derossi 1989: 141–142 i 149.

Kako ostali hrvatski prijevodi navode Tomu Hämmerkena autorom *Imitacije*, a ta teza danas ima najviše zastupnika, prihvatit ćemo da je Hämmerken doista njezin autor.

⁵ Iscrpan popis hrvatskih prijevoda imamo u obama izdanjima Marulićeva *Naslidovan'ja* iz 1989. godine, s tim da je Milan Moguš dao kraći prikaz svakoga prijevoda, dok Zvonimir Kulundžić navodi samo bibliografske podatke navedenih prijevoda.

Prvi hrvatski tiskani prijevod potječe iz 1629. godine, a preveo ga je Atanasije Jurjević. Tekst je pretočen u rimovane dvanaesterce.

Prijevod Bartola Kašića tiskan je u Rimu 1641. godine pod naslovom *Tome od Kempisa, kanonika regulara od reda s. Augustina, Pismo od nasledovan'ja gospodina našega Jezusa duševno i prizamjerno. Slovinski ga upisa Bartolomeo Kašić Dalmatin, pop bogoslovac od Družbe Jezusove*. Kašićev je prijevod doživio još dva izdanja (Rim 1645. godine i Zadar 1854. godine).

Građu za svoj rad temeljimo, dakle, na Marulićevu i Kašićevu prijevodu. Budući da se do sada u nekoliko radova raspravljalo o problemu je li se Kašić pri prevođenju služio Marulićevim prijevodom,⁶ time se u ovom radu nećemo baviti. Nastojat ćemo pokazati i objasniti kako se sintaksa zamjenica latinskoga jezika odrazila u tim dvama prijevodima, uzevši u obzir činjenicu da se u dosadašnjim jezičnopovijesnim istraživanjima pojava kalkiranja veoma često potvrđuje na korpusu zamjenica. Također ćemo utvrditi koliko se ta dva prijevoda u promatranim sintaktičkim jedinicama međusobno podudaraju, a koliko razlikuju.

Primjere iz Marulićeva prijevoda donosimo prema vlastitoj transkripciji *Zadarskoga rukopisa* (rađenoj prema fotografijama koje je tadašnja Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti uspjela izraditi za svoje potrebe prije nestanka rukopisa), a iz Kašićeva prema vlastitoj transkripciji prvoga izdanja. Latinske primjere donosimo na temelju teksta koji je u izdanje Marulićeva *Naslidovan'ja* uvrstio priređivač Milan Moguš⁷ i prema inkunabuli *Imitatio Christi*. [Acc.] *Johannes Gerson. De meditatione cordis*, Venecija 1486. godine⁸.

II. Uporaba zamjenica: analiza odabranih primjera

a) Izricanje pripadanja 3. licu s pomoću genitiva ličnih zamjenica za 3. lice (*nje, njega, njih*)

Prije ustaljivanja uporabe posvojnih zamjenica *njegov, njezin* i *njihov* za izricanje pripadanja 3. licu upotrebljavali su se genitiv i dativ ličnih zamjenica za 3. lice. „Genitiv lične zamjenice funkcionirao je na mjestu današnje posvoj-

⁶ Npr. Gabrić-Bagarić 1977: 47–70, Derossi 1978: 17–28, Schiffler 1994: 171–184, Tomasić 1994: 185–190.

⁷ Naime, priređujući *Naslidovan'je* za *Sabrana djela Marka Marulića*, Milan Moguš dodao je latinski tekst *De imitatione Christi* u novijem, pouzdanom izdanju priređenom prema autografu. To je izdanje: *Thomae a Kempis De imitatione Christi libri quatuor, ex accuratissima recensione Heriberti Rosweydi ad fidem autographi facta. Editio nova curante Aloysio Schlör Graecii MDCCCXLI. Typis et sumtibus J. A. Kienreich.*

Brojčane oznake uz primjere donosimo prema tom izdanju.

⁸ Knjiga se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom RI-160-4.

ne zamjenice i u potpunosti obavljao njezinu današnju funkciju te je izricanje posvojnosti tim načinom bilo pravilo, dok je izricanje posvojnosti dativom lične zamjenice bilo, kao i danas, rjeđa ali otpornija pojava, koja se upravo zbog toga što je od samih početaka bila stilskim sredstvom, sačuvala do danas u nepromijenjenoj uporabi i značenju“ (Hudeček 2006: 94).⁹

Funkciju posvojne zamjenice *njegov* do 13. stoljeća imao je genitiv lične zamjenice *on*, a ta su dva oblika (tj. *njega* i novi *njegov*) punopravno supostojala sve do polovice 18. stoljeća.

Posvojna zamjenica *njezin* u hrvatskom je jeziku potvrđena od prve polovice 18. stoljeća, a *njihov* se učestalo javlja od prve polovice 17. stoljeća.¹⁰ Stoga su u funkciji izražavanja posvojnosti bili oblici ličnih zamjenica *ona* i *oni*: genitiv jednine ženskoga roda *nje* (za *njezin*) i genitiv množine muškoga roda *njih* (za *njihov*). Uporaba genitiva ličnih zamjenica za 3. lice na mjestu posvojnih u hrvatskom jeziku uopće posljedica je utjecaja latinskoga i staroslavenskoga književnog jezika.¹¹

Navodimo nekoliko odabranih potvrda uporabe genitiva ličnih zamjenica za 3. lice (*nje* i *njih*) u funkciji izricanja posvojnosti u Marulićevu i Kašićevu djelu koje, usporedbom s latinskim izvornikom, možemo smatrati izravnim prijevodom:

Marulić, *Naslidovan'je*: ... i svaka slava nje...^{II-VII}¹²

Kašić, *Nasledovan'je*: ... i sva slava nje...^{II-VII}

Kempenski, *De imitatione Christi*: ... et omnis gloria ejus...^{II-VII}

Marulić, ... da iznutarnje nje vidin'je ^{III-VI}

Kašić, ... da se unutarnji nje pogled ^{III-VI}

Kempenski, *De imitatione Christi*, ... ne internus ejus impediatur aspectus... ^{III-VI}

⁹ Posvojne zamjenice *njegov*, *njezin* i *njihov* razvile su se iz genitiva ličnih. „Razlika je u uporabi genitiva i dativa lične zamjenice u posvojnoj funkciji i u tome što je genitiv služio gotovo isključivo izricanju posvojnosti za 3. lice te njegovu funkciju i stoga možemo izjednačiti s funkcijom posvojne zamjenice za 3. lice, dok se dativom ne izriče isključivo pripadanje 3. licu nego se njime izriče i pripadanje 1. i 2. licu, dakle svim licima.“ (Hudeček 2006: 94)

¹⁰ Akademijin *Rječnik za njezin* navodi da dolazi tek od prve polovice 18. stoljeća (AR VIII: 280), a za *njihov* se kaže da su najstarije potvrde iz prve polovice 17. stoljeća (AR VIII: 282). Lana Hudeček (2006: 95) pomiče granicu potvrđenosti zamjenice *njihov* s prve polovice 17. stoljeća na drugu polovicu 15. stoljeća.

¹¹ O tome je pisala Lana Hudeček 2003. i 2006.

¹² *Naslidovan'je* je podijeljeno na četiri knjige (konkretno *libra* u Marulića, a *dijela* u Kašića), a svaka se knjiga dijeli na poglavlja (tj. *glave*, odnosno *poglavja*). Stoga se brojčana oznaka odnosi na pripadajuću knjigu (prvi broj) i poglavlje (drugi broj) u kojem se transkribirani primjer nalazi.

Marulić, *Naslidovan'je*: ... *nego ti jedini poljubljeni nje i želini nje svarhu svih želin'ji sartca nje*_{IV-XI}

Kašić, *Nasledovan'je*: ... *nego ti, jedini nje obljubljenik, varh svijeh želja srca nje najpožudiviji*_{IV-XI}

Kempenski, *De imitatione Christi*: ... *nisi tu, unicus dilectus ejus, super omnia desideria cordis ejus desiderabilis!*_{IV-XI}

Marulić, *Naslidovan'je*: *da sve ufan'je njih i pomnja jest bila u želin'je dobra vikomnjega*_{I-XXII}

Kašić, *Nasledovan'je*: ... *nego sva njih ufanca, i misao hlepijaše na vječna dobra*_{I-XXII}

Kempenski, *De imitatione Christi*: ... *sed tota spes eorum et intentio ad aeterna bona anhelabat*_{I-XXII}

Marulić, *Naslidovan'je*: *Čtujući sada Svetih Božjih dobudi sebi prijatelje i njih dila nasliduj*_{I-XXIII}

Kašić, *Nasledovan'je*: ... *Čini tebi sada prijatelje, počtujući Božje Svece, i njih djela slijedeći*_{I-XXIII}

Kempenski, *De imitatione Christi*: ... *et eorum actus imitando*_{I-XXIII}

Marulić, *Naslidovan'je*: ... *jedno karajući njih grihe...*_{III-III}

Kašić, *Nasledovan'je*: ... *pokarajući njih opačine*_{III-III}

Kempenski, *De imitatione Christi*: ... *unam, increpando eorum vitia...*_{III-III}

Pored posvojne zamjenice *njegov* Marulić je u *Juditi* za izražavanje posvojnosti upotrijebio i genitiv lične zamjenice *on* – *njega* (v. Mogašev *Rječnik Marulićeve Judite* 2001: 167). No, ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je tako i u *Naslidovan'ju*¹³ jer uporabu ilustrira samo jedan nepouzdan primjer: *Tko s tolikom pečal'ju meni u svem služi, i poslušā s kolikom je služeno svitu i vladavce(m) njega*_{III-III}, gdje *vladavcem njega* može značiti 'vladarima njegovim', ali i 'vladarima njega' (= vladarima svijeta, tj. *njega* = *svijeta*), iako Kašićev prijevod (*Tko s toličkim brinutjem mene poslušā i služi kakono svijeta i gospodu njegovu?*_{III-III}) i latinski izvornik (*Quis tanta cura mihi in omnibus servit et obedire, sicut mundo et dominus ejus servitur?*_{III-III}) navode na takvo pomišljanje, tj. da je riječ o posvojnoj funkciji lične zamjenice.¹⁴

¹³ U kojemu je inače redovita uporaba posvojne zamjenice *njegov* (primjerice *prijatelj njegov*_{II-XII}, *štova blagdan njegova posvetilišća*_{IV,1}).

¹⁴ Darija Gabrić-Bagarić (1984: 97) utvrdila je da je u Kašićevim djelima genitiv lične zamjenice *on* (*njega*) sasvim iznimno upotrijebljen za izricanje posvojnosti. Spomenutu uporabu nismo pronašle u Kašićevu *Nasledovan'ju*, a nije ju registrirala ni D. Gabrić-Bagarić.

Ni jedan od prevoditelja, ni Marulić ni Kašić, u svojem prijevodu nema posvojnu zamjenicu *njezin/njen* jer se ona učestalo potvrđuje tek od polovice 18. stoljeća. Kako se posvojna zamjenica *njihov* kontinuirano javlja tek od prve polovice 17. stoljeća, nema je u Marulićevu *Naslidovan'ju*, ali u Kašićevu supostoji¹⁵ uz znatno češći genitiv množine muškoga roda *njih*.

b) Uporaba posvojne zamjenice za 1. i 2. lice u odnosu na povratno-posvojnu zamjenicu *svoj*

L. Hudeček u studiji o izricanju posvojnosti u hrvatskome jeziku predstandardnoga razdoblja ističe da se povratno-posvojna zamjenica u pravilu upotrebljava za izricanje pripadanja subjektu 3. lica, a da se za izricanje pripadanja subjektu 1. i 2. lica gotovo u pravilu (s veoma rijetkim iznimkama) upotrebljavaju posvojne zamjenice.¹⁶ Sukladno tomu u Marulićevim je neprijevodnim tekstovima uobičajena uporaba posvojnih zamjenica *moj*, *tvoj*, *naš* i *vaš* za izricanje pripadanja subjektu 1. i 2. lica (Hudeček 2006: 169). Prema istraživanju D. Gabrić-Bagarić (1984: 152) slično je stanje potvrđeno i u Kašićevim izvornim hrvatskim tekstovima. Na ovom mjestu donosimo primjere u kojima je ta pojava rezultat izravnoga prijevoda s latinskoga jezika u kojem se za izricanje pripadanja subjektu 1. i 2. lica rabe posvojne zamjenice *meus* (*moj*), *tuus* (*tvoj*), *noster* (*naš*), *vester* (*vaš*).

Primjeri:

Marulić, *Naslidovan'je*: *U obil'ju momu ne ganem se u vike*_{II-IX}

Kašić, *Nasledovan'je*: *U obilnosti mojoj neću se krenuti u vijeke*_{II-IX}

Kempenski, *De imitatione Christi: Ego dixi in abundantia mea: non movebor in aeternum*_{II-IX}

Marulić, *Naslidovan'je*: *Spovidam protiv meni nepravdu moju. Spovidam tebi, Gospodine, mlohavstvo moje*_{III-XXII}

Kašić, *Nasledovan'je*: *Spovijedam protiva meni nepravdu moju; spovijedam tebi, Gospodine, nemoć moju*_{III-XXI}

¹⁵ Primjerice *spridodlućio bez nijednjih njihovijeh prednjijeh dostojanstva*_{III-LIX}.

¹⁶ „Čak i u 18. i 19. stoljeću, kad jezični priručnici (gramatike) propisuju pravilo po kojemu se pripadanje subjektu bez obzira na njegovo lice izriče povratno-posvojnomo zamjenicom (Brlić, Babukić), praksa to ne prihvaća pa se čak i u praktičnim (konverzacijskim) dijelovima tih istih priručnika upotrebljavaju posvojne zamjenice za izricanje pripadanja 1. i 2. licu. ... Izricanje pripadanja subjektu 1. i 2. lica povratno-posvojnomo zamjenicom u hrvatskome je književnom jeziku iznimka, potvrđena nešto sustavnije samo u najstarijim spomenicima (Bašćanska ploča, boscanske listine).“ (Hudeček 2006: 201)

Kempenski, *De imitatione Christi: Confitebor adversum me injustitiam meam; confitebor tibi, Domine, infirmitatem meam.*^{III-XX}

Marulić, *Naslidovan'je: Pusti me malo da plaćem bolizan moju.*^{III-LVII}

Kašić, *Naslidovan'je: Pusti mene malahno, da proplaćem boljezan moju.*^{III-LIII}

Kempenski, *De imitatione Christi: Sine me paululum, ut plangam dolorem meum.*^{III-LII}

Marulić, *Naslidovan'je: Stvori¹⁷, Gospodine, sartce moje u zakonu tvomu i u zapovide tvoje hoditi nauči mene.*^{III-XXIV}

Kašić, *Nasledovan'je: Razstvori, Gospodine, srce moje u zakonu tvomu i u zapovijedijeh tvojijeh nauči mene, hoditi.*^{III-XXIII}

Kempenski, *De imitatione Christi: Aperi, Domine, cor meum in lege tua, et in praeceptis tuis doce me ambulare.*^{III-XXII}

Marulić, *Naslidovan'je: Ako se hoćeš do sartca skrušiti, ulizi u stanu pame-ti tvoje i izreni svaku misao svitovnu, kakono pisano jest: U stanih vaših skrušite se.*^{I-XX}

Kašić, *Naslidovan'je: Ako hoćeš se u srcu pokajati, ul'jezi u ložnicu tvoju i istiraj uzbunjen'ja svjetovna. Upisano bo jest: I u ložnicah vaših kajte se.*^{I-XX}

Kempenski, *De imitatione Christi: Si vis corde tenus compungi, intra cubile tuum, et exclude tumultus mundi, sicut scriptum est: In cubilibus vestris compungimini.*^{I-XX}

Marulić, *Naslidovan'je: ... i vazda ćemo čagodi imiti ča nam pakosti jer do-bro blaženstva našega izgubismo.*^{I-XIII}

Kašić, *Nasledovan'je: ... i vazda ćemo za trpiti štogod imati. Ere smo izgubi-li grijehom dobro naše česti.*^{I-XIII}

Kempenski, *De imitatione Christi: ... et semper aliquid ad patiendum habebimus; nam bonum felicitatis nostrae perdidimus.*^{I-XIII}

Marulić, *Naslidovan'je: Ponizimo poni duše naše pod rukom Božjom.*^{I-XIII}

Kašić, *Nasledovan'je: Podnizimo dakle duše naše pod ruku Božju.*^{I-XIII}

Kempenski, *De imitatione Christi: Humiliemus ergo animas nostras sub manu Dei.*^{I-XIII}

U Marulićevu smo tekstu, a bez slične potvrde u Kašićevu prijevodu, zabi-lježile i odstupanja od takve uporabe, česte u tekstovima starijih razdoblja, od-

¹⁷ Graf. *Stuori*; lat. *aperi*.

nosno primjere povratno-posvojne zamjenice *svoj* u službi isticanja pripadnosti subjektu u 2. licu jednine:¹⁸

Marulić, *Naslidovan'je*: ... *navlastito po svojoj domisli sve pusti u me i reci...*^{III-XVI}

Kašić, *Nasledovan'je*: ... *i najvlastito s pušten'jem u mene; meni ima se sve pridavati i rijeti.*^{III-XVI}

Kempenski, *De imitatione Christi*: ... *maximeque cum propria resignatione mihi totum committendum est atque dicendum.*^{III-XV}

Marulić, *Naslidovan'je*: *Nauči se poni harlo starišini tvomu podložiti ako želiš put svoju poda te podbiti.*^{III-XIV}

Kašić, *Nasledovan'je*: *Nauči se dakle prospješno starješini tebe tvomu podložiti, ako put tvoju žudiš podjarmiti.*^{III-XIV}

Kempenski, *De imitatione Christi*: *Disce ergo celeriter superiori tuo te submittere, si carnem propriam optas subjugare.*^{III-XIV}

Međutim, latinski nam tekst otkriva pozadinu takva Marulićeva prijevodnoga rješenja. Zamjenica *svoj* ovdje je, kao ekvivalent latinskomu pridjevu *proprius*, upotrijebljena u značenju 'vlastit'. Takva je uporaba zamjenice *svoj* potvrđena mnogim primjerima iz tekstova predstandardnoga razdoblja u sličnom kontekstu.¹⁹ Riječ je o slučajevima u kojima se naglašava odnos neotuđivoga pripadanja ili posjedovanja, a *svoj* uključuje značenje 'vlastit, koji pripada subjektu posve, bez ostatka' (Hudeček 2006: 177). Stoga takvu pojavu možemo interpretirati i kao sintaktičku sinonimiju.

c) Uporaba povratno-posvojne zamjenice *svoj* u odnosu na posvojne za 3. lice

Da se pripadanje 3. licu koje nije rečenični subjekt može izricati zamjenicom *svoj* umjesto posvojnim zamjenicama za 3. lice, primijetili su mnogi jezikoslovci (npr. Zima 1887: 43; Maretić 1916: 58; Gabrić-Bagarić 1984: 152, 1989: 170; Malić 1988: 180; Hudeček 2006: 144–160). Takvom se uporabom zamjenice *svoj* izriče veći stupanj posvojnosti.

Na tu smo pojavu naišle u Kašićevu prijevodu latinskoga predloška:

Kašić, *Nasledovan'je*: *Narav... ne more ništa učiniti stunje nego ili jednako ili bolje ili hvalu ili milos ili dragos ufa za dobra činjen'ja steći, i požuduje da su vele scinjene²⁰ djela svoja i darove.*^{III-LV}

¹⁸ O sinkronijskom pregledu i tumačenju sličnih primjera u tekstovima predstandardnoga razdoblja hrvatskoga književnoga jezika v. u Hudeček 2006: 163–204.

¹⁹ L. Hudeček (2006: 163–204) navodi primjere iz *Povaljske listine* te bosanskih franjevaca.

²⁰ Graf. *fçijgnenæ*.

Kempenski, *De imitatione Christi: Natura... nihil gratis facere potest, sed aut aequale aut melius aut laudem vel favorem pro benefactis consequi sperat, et multum ponderari sua gesta et dona concupiscit.*^{III-LIV}

To je izravan utjecaj latinskoga jezika u kojem nije neobično da se povratno-posvojna zamjenica (*suus*) u zavisnoj rečenici odnosi na subjekt glavne rečenice (tzv. indirektni reflektiv), a ima značenje posvojnosti. Upravo je to značenje potvrđeno u Marulićevu tekstu i izrečeno posvojnomo zamjenicom.²¹

Marulić, *Naslidovan'je: Narav... ništar ne čini stunjā, da za dobro činjen'je ufa prijati ali tolikoje ali veće, ali hvalu ali pogojen'je i želi da su vele cinjena dila njegovā i časti.*^{III-LIX}

Sljedeći primjer pokazuje da Kašić ne odustaje od vjernosti izvorniku, dok Marulić zavisnu rečenicu preoblikuje u jednostavnu te tako postiže da se zamjenica *suus* odnosi na subjekt, što je očigledno bliže njegovu jezičnom osjećaju.

Primjeri:

Marulić, *Naslidovan'je: Svaki svoje išće, a ti spasen'je moje i napridak moj samo gledaš i svaka mi u dobro obraćaš.*^{III-LXIV}

Kašić, *Nasledovan'je: Svi, koja su svoja, ištu, ti sami nastojiš na moje spasen'je i na moj napredak samo i svaka meni u dobro obraćaš.*^{III-LX}

Kempenski, *De imitatione Christi: Omnēs, quae sua sunt, quaerunt; tu salutem meam et profectum emum solummodo praetendis et omnia in bonum mihi convertis.*^{III-LIX}

d) Uporaba lične zamjenice za 1. i 2. lice u odnosu na povratnu zamjenicu

T. Maretić pišući o jeziku dalmatinskih pisaca 18. stoljeća ističe da se „protezanje na subjekt kazuje obično onim ličnim zamjenicama koje subjektu odgovaraju“. Povratna je zamjenica, prema njegovu istraživanju, rijetko potvrđena u primjerima izricanja radnje koja se proteže na subjekt 1. ili 2. lica (Maretić 1916: 57). U primjerima koji slijede razvidno je da su slučajevi uporabe ličnih zamjenica za 1. i 2. lice rezultat preuzimanja latinskoga modela.

Primjeri:

Marulić, *Naslidovan'je: Spovidam protiv meni nepravdu moju.*^{III-XXII}

Kašić, *Nasledovan'je: Spovijedam protiva meni nepravdu moju* ...^{III-XXI}

²¹ Uporabu zamjenice *svoj* umjesto zamjenice *njegov* Marulić ima u *Juditi: pod krunom imaše na uho barnjivcu, zlat ščit i sulicu njegovu noseći* (Moguš – Bujas 1980: 376).

Kempenski, *De imitatione Christi: Confitebor adversum me injustitiam meam*...^{III-XX}

Marulić, *Naslidovan'je: ... i zatvori vrata pohotin'ja telesnoga da moći budeš u tebi slušati*...^{III-I}

Kašić, *Nasledovan'je: ... ter zatvori od putevnosti tvoje vratnice, neka možeš u tebi slišati*...^{III-I}

Kempenski, *De imitatione Christi: Animadvertite haec, anima mea, et claude sensualitatis tuae ostia, ut possis audire, quid in te loquatur Dominus Deus tuus*...^{III-I}

Marulić, *Naslidovan'je: Nauči se poni harlo starišini tvomu podložiti ako želiš put svoju poda te podbiti*...^{III-XIV}

Kašić, *Nasledovan'je: Nauči se dakle pospješno starješini tebe tvomu podložiti, ako put tvoju žudiš podjarmiti*...^{III-XIV}

Kempenski, *De imitatione Christi: Disce ergo celeriter superiori tuo te submittere, si carnem propriam optas subjugare*...^{III-XIV}

Posljednji je primjer zanimljiv jer ujedinjuje tri već objašnjene razine sintaktičke uporabe zamjenica. Osim upravo spomenute uporabe lične zamjenice za 2. lice u funkciji povratne, obojica prevoditelja *superiori tuo* prevode očekivano posvojnom zamjenicom *tvoj* (*starišini tvomu*, odnosno *starješini tvomu*), a ne povratno-posvojnom *svoj*, dok za *carnem propriam* Marulić ima *put svoju*, a Kašić *put tvoju*.

Sljedeća skupina primjera pokazuje da je Marulić, zahvaljujući svojem književnom radu i bogatom humanističkom obrazovanju, imao razvijeniji osjećaj za hrvatski jezik i njegove nijanse pa se ponekad odmiče od izvornika (unatoč važnosti koju mu je pridavao) u korist toga svojega primarnog jezičnog znanja i osjećaja. S druge strane, pisac naše prve gramatike više je ovisio o sintaksi i leksiku izvornika, što možemo objasniti njegovim prije svega teološkim zvanjem, odnosno pripadanjem isusovačkomu redu i službi Katoličke crkve, te pretpostavci da se i time nastojala zadržati jezična svestranost i literarna kvaliteta izvornoga djela.

Primjeri:

Marulić, *Naslidovan'je: Obrati sam k sebi oči tvoje ter se čuvaj suditi družih dila*...^{I-XIV}

Kašić, *Nasledovan'je: Obrati oči na tebe istoga i čuvaj se djela od družih suditi*...^{I-XIV}

Kempenski, *De imitatione Christi: Ad teipsum oculos reflecte, et aliorum facta caveas judicare*...^{I-XIV}

Marulić, *Naslidovan'je: Ako li budeš iskati sam sebe, najti ćeš i sam sebe, da na svoju rasap*.^{II-VII}

Kašić, *Nasledovan'je: Ako li tebe istoga išteš, najći ćeš i tebe istoga; ali na tvoju pogibiju*.^{II-VII}

Kempenski, *De imitatione Christi: Si autem quaeris teipsum, invenies etiam teipsum, sed ad tuam perniciem*.^{II-VII}

Marulić, *Naslidovan'je: Shrani sebe polag mene*...^{III-I}

Kašić, *Nasledovan'je: Sahrani tebe pri meni*...^{III-I}

Kempenski, *De imitatione Christi: Serva te apud me*...^{III-I}

Marulić, *Naslidovan'je: Poj osoba i opći sam sobom pribivati*.^{III-LVIII}

Kašić, *Nasledovan'je: Išti tibi mjesto skrovito, ljubi sama s tobom pribivati*...^{III-LIV}

Kempenski, *De imitatione Christi: Pete secretum tibi, ama solitus habitare tecum*...^{III-LIII}

e) Uporaba odnosnih zamjenica na početku rečenice

U promatranom je korpusu Marulićeva i Kašićeva prijevoda često zabilježena uporaba odnosnih zamjenica na početku rečenice u funkciji pokazne zamjenice. Tu su pojavu hrvatski jezikoslovci uočavali u tekstovima različitih žanrova i različitih stoljeća predstandardnoga radzoblja. Tako T. Maretić (1916: 59), govoreći o jeziku A. Kačića Miošića, primjećuje: „Dosta se često nalazi u Kačića latinizam, da se relativna zamjenica uzima mjesto anaforske ili pokazne“. I. Pranjković (2000: 29, 108, 126) navodi da je u djelima bosanskih franjevaca (Lašvanin, Baltić, Vicić) česta konstrukcija u kojima relativne zamjenice i/ili prilozi dolaze na početak rečenice, tj. na početak u tekstu emancipirane rečenice (iza točke ili iza točke i zarez).

U studiji o Marulićevoj hrvatskoj prozi S. Malinar (2002: 310–311) ističe da je takav sintaktički postupak rasprostranjen u hrvatskim srednjovjekovnim tekstovima te potvrđen u Marulićevim prijevodnim i neprijevodnim tekstovima (Marulić ga primjenjuje i u *Naslidovan'ju* i u prozi *Judite* te u poslanicama Katarini Obirtić).²² Tu pojavu promatramo kao jedno od tipičnih obilježja latinske

²² S. Malinar u svom radu navodi odlomak iz Marulićeva teksta spomenute poslanice: „Iznoseći sažetak biblijske epizode – slično primjeru *Naslidovan'ja* – Marulić daje prednost sintaktičkom nabranjanju: *Ova petera čućen'ja prilikovahu oni peteri kralji, kih Josue zateče u spilu i u njoj nih ubi i pokopa. Za kimi on gospodova u zemlju od obitovan'ja. ... Pomoću relativne zamjenice formalno je podređena prethodnoj rečenici, premda je po smislu i po ostalim elementima svoga sastava nezavisna rečenica. Relativizator kao sredstvo formalne subordinacije zamjenjuje koordinativni veznik ili veznik Ø i odgovarajući oblik osobne zamjenice“ (Malinar 2002: 310).*

sintakse, o čemu nam svjedoče i odabrani primjeri Marulićeva i Kašićeva prijevoda latinskoga teksta. Važno je pritom istaknuti da odnosna zamjenica na početku rečenice može biti posljedica dviju različitih sintaktičkih okolnosti uobičajenih u latinskom jeziku.

U prvom je primjeru riječ o tzv. relativnoj inverziji u kojoj odnosna rečenica stoji ispred glavne. Imenica (*homo*), koja je subjekt glavne rečenice, stoji uz odnosnu zamjenicu u zavisnoj (*quae*).

Marulić, *Naslidovan'je*: Čano človik u sebi ali u družih ispraviti ne more, ima ustarpljivo podnesti dokle Bog inako naredi.^{I-XVI}

Kašić, *Nasledovan'je*: Koje stvari človjek u sebi ili u družijeh ne more ponapraviti, ima ih ustrpljeno podnositi dočijem drugako Bog naredi.^{I-XVI}

Kempenski, *De imitatione Christi*: Quae homo in se vel in aliis emendare non valet, debet patienter sustinere, donec Deus aliter ordinet.^{I-XVI}

Druga su dva latinska citata primjer tzv. relativnoga vezivanja rečenica, sintaktičkoga postupka u kojem se, radi isticanja sadržajne povezanosti s prethodnim tekstom, na početku rečenice u funkciji pokazne uvodi odnosna zamjenica uz pripadajuću imenicu.

Primjeri:

Marulić, *Naslidovan'je*: Ko zlo dobivši i podloživši, tudje će priti mir velik i mnoga tišina.^{III-LIV}

Kašić, *Nasledovan'je*: Koje zlo pridobivši i iskorinivši, mir velik i tihoća tako će biti u duši.^{III-LIV}

Kempenski, *De imitatione Christi*: Quo devicto et subacto malo pax magna et tranquillitas erit continuo.^{III-LIII}

Marulić, *Naslidovan'je*: U kom iskuš'en'ju ne manje imaš biti ljubljen i hvaljen...^{III-LXIV}

Kašić, *Nasledovan'je*: U komu kušan'ju ne imaš biti manje ljubljen i hvaljen...^{III-LX}

Kempenski, *De imitatione Christi*: In qua probatione non minus diligi debes et laudari...^{III-LIX}

f) Množina srednjega roda u značenju jednine

Pod latinskim je utjecajem uporaba množine srednjega roda pokaznih, relativne (*koi*) i neodređenih (*sav*, *svaki*) zamjenica u značenju jednine, osobito ako se uz zamjenicu ne nalazi imenica. Takva je konstrukcija poznata starijim čakavskim piscima te dubrovačkim piscima Držiću, Menčetiću, Vetranovi-

ću, Gunduliću i Gradiću.²³ Darija Gabrić-Bagarić (1984: 153) u Kašićevu jeziku tumači je latinskim utjecajem, ali i ugledanjem na domaću literarnu tradiciju. Ivo Pranjković (2000: 55, 107, 126) uočava je u djelima bosanskih franjevac. Pojavu je detaljnije obradila Lana Hudeček (1997: 575–576), pokazujući „kako je jedan gramatički oblik, plural srednjega roda, u značenjima i na sintaktičkom mjestu hrvatskoga singulara istoga roda, ušao u književni jezik putem hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika i glagoljaške i latiničke prijevodne literature, a potom nastavio svoj život u starijoj latiničkoj književnosti kao književni kalk osobita značenja i tamo gdje ta književnost nije prijevodna, a osobito u književnosti slavonskih pisaca 18. st.“.

U našim je primjerima pojava potvrđena u funkciji sveobuhvatnosti, neodređenosti, npr.:

Marulić, *Naslidovan'je: Ako bih znao svaka ka na sviti jesu...*_{I-II}

Kašić, *Nasledovan'je: Da bih znao sva koja su na svijetu...*_{I-II}

Kempenski, *De imittione Christi: Si scirem omnia, quae in mundo sunt*_{I-II}

Marulić, *Naslidovan'je: Eto ti nebo i zemlja i svi elementi, jer od njih svaka jesu stvorena.*_{I-XX}

Kašić, *Nasledovan'je: Evo ti nebo i zemlja i sve prve stvore, iz njih bo svaka su učinjena.*_{I-XX}

Kempenski, *De imitatione Christi: Ecce caelum et terra et omnia elementa; nam ex istis omnia sunt facta.*_{I-XX}

Marulić, *Naslidovan'je: Da bi svaka ka su na sem svitu vidio...*_{I-XX}

Kašić, *Nasledovan'je: Da bi sva prid tobom uzrio...*_{I-XX}

Kempenski, *De imitatione Christi: Si cuncta videres praesentia, quid esset nisi visio vana?*_{I-XX}

Marulić, *Naslidovan'je: Svaka ka imamo u dušu i u tilo...*_{III-XXIV}

Kašić, *Nasledovan'je: Sva koja u duši i u tijelu imamo...*_{III-XXIII}

Kempenski, *De imitatione Christi: Omnia, quae in anima habemus et corpore...*_{III-XXII}

Marulić, *Naslidovan'je: Svaka su od tebe i zato u svem imamo hvaliti tebe.*

_{III-XXIII}

Kašić, *Nasledovan'je: Sva su iz tebe, zato u svijeh imaš biti pohvaljen.*_{III-XXIII}

²³ Usp. Zima 1887: 170–171.

Kempenski, *De imitatione Christi*: Omnia ex te, et ideo in omnibus es laudandus.^{III-XXII}

Marulić, *Naslidovan'je*: Svaki svoje išće, a ti spasen'je moje i napridak moj samo gledaš i svaka mi u dobro obraćaš.^{III-LXIV}

Kašić, *Nasledovan'je*: Svi, koja su svoja, ištu, ti sami nastojiš na moje spasen'je i na moj napredak i samo i svaka u meni dobro obraćaš.^{III-LX}

Kempenski, *De imitatione Christi*: Omnes, quae sua sunt, quaerunt; tu salutem meam et profectum meum solummodo praetendis, et omnia in bonum mihi convertis.^{III-LIX}

Sljedeći primjer pokazuje već uočenu Kašićevu veću vjernost izvorniku, za razliku od Marulića čiji je prijevod slobodniji. Drugim riječima, Marulić u svojem prijevodu prenosi smisao, ne dajući hrvatske lekseme kao istovrijednice za lat. *haec et similia*.

Marulić, *Naslidovan'je*: ... ništar manje taj se zgaja z[a s]pasen'je tvoje kad godi se zgode.^{III-LXII}

Kašić, *Naslidovan'je*: Kada ti se ova i ovaka dogajaju...^{III-LVIII}

Kempenski, *De imitatione Christi*: ... Cum haec et similia contingunt^{III-LVII}

III. Zaključak

Sintaktički utjecaj latinskoga jezika u Marulićevu i Kašićevu prijevodu *De imitatione Christi* obilato se potvrđuje u svim promatranim kategorijama. Riječ je o općeprihvaćenim sintaktičkim kalkovima, kako onima potvrđenim u svim hrvatskim književnim jezicima tako i onima proizišlima iz izravnoga prevodenja, te ih je moguće smatrati literarnom odlikom starije hrvatske književnosti. S druge strane, naše je istraživanje pokazalo, iako u malom i ograničenom segmentu, da se na temelju tih dvaju prijevoda istoga latinskoga teksta naslućuju dva, nazovimo to, paralelna smjera u razvoju književnoga jezika. Jedan je vezan za žanr liturgijske književnosti, većinom prijevodne i neku vrstu njoj imamentne uporabne norme u kojoj su sintaktičke prevedenice prema latinskom jeziku postale prepoznatljivim modelom potvrđenim i u neprijevodnim književnim tekstovima. U Marulićevim pak prijevodnim rješenjima prepoznaju se i one odlike književnoga jezika koje nisu rezultat inojezičnih utjecaja već pokazatelji izvorne hrvatske jezične baštine. Razlike na koje smo naišle trebalo bi promatrati i u kontekstu izvanjezičnih okolnosti u kojima su tekstovi nastajali, odnosno s obzirom na činjenicu da je isusovac Bartol Kašić kao autor gotovo stoljeće i pol mlađega prijevoda bio ograničen autoritetom latinskoga izvornika

na svim jezičnim razinama, a humanist i književnik Marko Marulić, ne odstupajući bitno od predloška, često daje prednost izražajnim mogućnostima hrvatskoga jezika proizišlima iz njegova samostalnog razvoja te autorova primarnoga jezičnog znanja i osjećaja. Sve to upućuje na činjenicu da i u povijesnojezičnim istraživanjima treba voditi računa o funkcionalnoj raslojenosti jezika.

Literatura:

- DEROSI, JULIJE 1978. Je li Bartul Kašić ijekavizirao Marulićev prijevod Kempenceva djela *De imitatione Christi*. *Čakavska rič*, 2, Split, 17–28.
- DEROSI, JULIJE 1989. Prilozi: Načela prijepisa Marulićeva prijevoda u ovom izdanju. Rječnik. U knjizi: Marko Marulić, *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*. Priredili Z. Kulundžić i J. Derossi. Zadar – Duvno: Nadbiskupija zadarska – Sveta baština Duvno, 140–142 i 143–207.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA 1977. *De imitatione Christi* Tome Kempisa u Marulićevu i Kašićevu prijevodu. *Čakavska rič*, 2, Split, 47–70.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA 1984. *Jezik Bartola Kašića*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu – Institut za jezik.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA 1989. *Jezik Ivana Bandulavića*. Sarajevo: Svjetlost.
- HORVAT, MARIJANA 2005. Jezik Marulićeva djela *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*. Doktorska disertacija (u rukopisu). Zagreb.
- HORVAT, MARIJANA 2006. Sintaktički kalkovi prema latinskom i talijanskom jeziku u Marulićevu *Naslidovan'ju*. *Riječki filološki dani 6: zbornik radova*. Ur. Ines Srdoč-Konestra i Silvana Vranić. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 275–284.
- HUDEČEK, LANA 1997. Plural srednjega roda kao sredstvo za izricanje neodređenosti (u glagoljaškoj i starijoj latiničkoj književnosti). *Prvi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova I*. Ur. Stjepan Damjanović. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 575–586.
- HUDEČEK, LANA 2003. Izražavanje kategorije posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća. Doktorska disertacija (u rukopisu). Zagreb.
- HUDEČEK, LANA 2006. *Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- KULUNDŽIĆ, ZVONIMIR 1989. Uvodna studija. U knjizi: Marko Marulić, *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*. Priredili Z. Kulundžić i J. Derossi. Zadar – Duvno: Nadbiskupija zadarska – Sveta baština Duvno, 5–30.
- MALIĆ, DRAGICA 1988. *Povaljska listina kao jezični spomenik*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

- MALINAR, SMILJKA 2002. Marulićeva hrvatska proza. *Colloquia Maruliana*, XI, Split, 269–321.
- MARETIĆ, TOMO 1916. Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka. Drugi prilog istoričkoj gramatici našega jezika (Svršetak). *Rad JAZU*, 211, Zagreb, 1–92.
- MARULIĆ, MARKO 1989. *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja tašćin segasvitnjih*. Sabrana djela Marka Marulića knj. 9. Priredio Milan Moguš. Split: Književni krug.
- MOGUŠ, MILAN; Željko Bujas 1980. *Kompjutorska konkordancija Marulićevih djela*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- MOGUŠ, MILAN 2001. *Rječnik Marulićeve Judite*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2000. *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880.–1976. I–XXIII. Zagreb: JAZU. (= AR)
- SCHIFFLER, LJERKA 1994. Bartol Kašić i filozofsko-teološko nasljeđe. *Bartol Kašić: zbornik radova o životu i djelu*. Zadar, 171–184.
- STOLAC, DIANA 1991. Sintaksa Bartola Kašića. *Fluminensia*, 1–2, Rijeka, 169–175.
- STOLAC, DIANA; SANJA HOLJEVAC 2001. Kašićeva sintaksa. *Drugi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova I*. Ur. Dubravka Sesar. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo – Filozofski fakultet, 157–162.
- STOLAC, DIANA 2002. Sintaktostilistički pristup Marulićevoj *Juditi*. *Colloquia Maruliana*, XI, Split, 235–250.
- STOLAC, DIANA; SANJA HOLJEVAC 2003. Metodološka načela za proučavanje dijalekatske sintakse. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 12, Zagreb, 137–149.
- STOLAC, DIANA 2004. Metodološki problemi u istraživanju sintakse u starim hrvatskim gramatikama. *Fluminensia*, 1–2, Rijeka, 31–43.
- TOMASOVIĆ, MIRKO 1994. Kempenac – Marulić – Kašić. *Bartol Kašić: zbornik radova o životu i djelu*. Zadar, 185–190.
- ZIMA, LUKA 1887. Njekoje, većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine. Zagreb.

Syntactic characteristics of pronouns in Marulić's and Kašić's translation of *De imitatione Christi*

Abstract

The paper analyzes the influence of Latin syntax on the usage of pronouns in Marulić's and Kašić's translation of the very popular medieval work *De imitatione Christi*. The following characteristics of pronouns are analyzed: expressing possessivity with the genitive case of the 3rd person singular personal pronouns, usage of the 1st and 2nd person possessive pronoun instead of the reflexive-possessive pronoun *svoj*, usage of the reflexive-possessive pronoun *svoj* instead of the 3rd person possessive pronoun, usage of the 1st and 2nd person personal pronoun instead of a reflexive pronoun, usage of relative pronouns at the beginning of sentences, and usage of the plural of neutral demonstrative and indefinite (*sav*, *svaki*) pronouns as well as of a neutral relative pronoun (*koji*) instead of a singular one.

The analysis of the two translations of the same Latin text, although they refer only to a small and limited segment, indicates that there were two parallel trends in the development of a literary language. One is connected to the liturgical literary genre, mostly translational, and to its immanent usage norms according to which syntactic calques from Latin became a recognizable model confirmed even in non-translated literary texts. In Marulić's translations one can discern the characteristics of a literary language that are not the result of the influence of a foreign language but rather are indicators of original Croatian language heritage. The differences found should be viewed in the context of the extralinguistic circumstances in which the texts were produced – Jesuit Bartol Kašić, as the author of the almost century-and-a-half younger translation, was limited at all language levels by the authority of the Latin original, while humanist and writer Marko Marulić, without deviating significantly from the original, often gave priority to the expressive possibilities of the Croatian language that were a result of author's primary feeling and knowledge of the language.

Ključne riječi: *De imitatione Christi*, Marko Marulić, Bartol Kašić, uporaba zamjenica, sintaktičke prevedenice

Key words: *De imitatione Christi*, Marko Marulić, Bartol Kašić, the usage of pronouns, syntactic loan translations

